

Соболь Ю.О., Чепурний В.Ф. Цеглинка для рідного храму. Історія відродження Чернігівської єпархії (1989–2002 рр.): зб. матеріалів. Чернігів: Десна Поліграф, 2020. 186 с.: іл.

DOI: 10.5281/zenodo.7015097

© Д. Гордієнко, 2022. CC BY 4.0

В українській політичній культурі, поруч із мовою, «віра є найпершою», як проголошено ще в українській Конституції 1710 року (ст. 1), тому боротьба за державність в Україні завжди поєднувалася з боротьбою за Українську Церкву та мову. Здобуття синодального Томосу Православною Церквою України стало однією з найпомітніших подій останніх років, зумовивши й поглиблений інтерес до історії Церкви в Україні. Як наслідок, з'явилися численні збірники, монографії, синтетичні праці тощо, що охоплюють різний часовий та територіальний простір. Серед цієї когорти публікацій привертає увагу й книга, точніше збірник матеріалів, Юрія Соболя та Василя Чепурного про український церковний рух на Чернігівщині першого десятиліття незалежності, тим паче, що автори були активними учасниками описуваних подій. Останнє актуалізує джерельну складову публікації, хоча й позначеної суб'єктивізмом, однак джерела особового походження в українській історіографії часто є визначальними у дослідженні національного минулого. Хронологічно книга обмежується 2002 роком – смертю єпископа Никона Келембера, моголю якого, як відмічають автори, Українська Православна Церква Київського патріархату міцно вкоренилася на Чернігівській землі.

Упродовж останнього тисячоліття Чернігів і Чернігівщина займали важливе місце в історії Української Церкви. Однак, в останніх перед незалежністю подіях боротьби за Церкву в часи Української революції 1917–1923 рр. Чернігівська єпархія дотримувалась виразно антиавтокефальної позиції, відтак розгортання автокефального руху в регіоні було далеко невідповідним для краю, окресленого Дмитром Дорошенком «серцем Гетьманщини». Наприкінці ж Советського Союзу та в роки незалежності навпаки Чернігівщина продемонструвала активну трансформацію, докорінну зміну регіону з постсоветського на національно забарвлений український край. Чернігівська єпархія Православної Церкви України за роки незалежності стала вагомим фактором державотворення в регіоні та Україні загалом. Та й сама книга розкриває сторінки не лише історії церковного руху, а й розвитку культури, мови, власне державності. Своєрідним символом переломової епохи в Чернігові стала боротьба за Катерининську церкву, за перебігом якої стежила вся Україна.

Безпосередньо український церковний рух на Чернігівщині розпочався з походу «Дзвін-90» по районах області. Уже те, що похід був організований Товариством української мови імені Т. Шевченка та Народним Рухом України, чітко маніфестувало єдність в українському державотворенні мови, віри та політики. Тоді ж вперше публічно були відправлені панахиди по Павлу Полуботку в Чернігові та гетьману Іванові Мазепі в Батурині. На сьогодні ці постаті міцно увійшли в пантеон національних героїв, однак на 1990-й рік це був виклик советській і загалом російській імперській системі та ідеології.

Знаковою подією для тогочасної «червоної Чернігівщини» став візит у Чернігів небажа Симона Петлори – Патріарха Мстислава Скрипника в листопаді 1990 року. Попри весь переполох комуністичної влади, візит став точкою неповернення, потужним поштовхом національного руху. І хоча перше богослужіння УАПЦ в Чернігові завершилося адміністративним штрафом, кінець імперії був неминучим, як неминучим є й кінець РПЦ в Україні. Першим храмом, переданим УАПЦ, стала П'ятницька церква, «оскільки він був найменший з усіх чернігівських», проте «громада погодилася на отримання цього храму..., адже це був перший храм, наданий УАПЦ на Чернігівщині, та ще й мав багатющу історію» (с. 33).

Складним виявився і процес власне становлення Чернігівської єпархії Української Церкви. Спершу єпархія охоплювала Чернігівську та Сумську області, що відповідно до постанов Вселенських Соборів не зовсім відповідає канонічному праву, адже межі церковної юрисдикції мають визначатись межами адміністративного поділу держави. Проте

на той час це зумовлювалось реальним станом епархії – мізерною чисельністю парафій та духовенства. «Боротьба за створення, а ще більше – за реєстрацію державними органами буквально кожної громади, не кажучи про передачу храмів, потребувала енергії та великих зусиль». І за цією лаконічною тезою роки праці, наполегливості й зусиль... та втрачених можливостей. Так, привертає увагу теза зі спогадів Віктора Молочка, що на 1992 рік за конфіденційним опитуванням 75% священників Чернігівської області готові були перейти до Київського патріархату, однак сталося зовсім інакше...

Прикметно, що національний, зокрема церковний рух на Чернігівщині наприкінці советської окупації розвивався завдяки «сприянню» комуністичної влади. Як зазначає Василь Чепурний, «заяляючи людей бандерівцями, райкоми КПРС пробуджували тим самим природну цікавість: хто ж вони такі?» (с. 12). Та попри весь спротив влади та РПЦ, з залученням зокрема «церковних бабушок», чи як їх називають у народі «в'язаних беретів», український національний та церковний рух на Чернігівщині розвивався, і всупереч місцевій і центральній київській владі регіон все більше ставав українським не лише за юрисдикцією, а й світоглядно. Не випадково з повномасштабною навалою Росії на Україну 24 лютого 2022 р. Чернігів став неприступною фортецею для ворога, врятувавши державу від чергової російської окупації. Не випадково ж, як наголосив о. Олег Сіренко, в Українську Церкву йшли «не тільки релігійно налаштовані люди, а взагалі ті люди, які хотіли, щоб відродилася Україна» (с. 133).

Книга містить численні імена подвижників, що стояли біля витоків національного відродження України, усе ще незаслужено ігнорованих в українській історії та культурі. Серед них Надія Лук'яненко, Лариса Куровська, Марія Астаф'єва, Володимир Ступак, В'ячеслав Логін (зараз – єпископ Новоградський і Північно-Американський Святослав, предстоятель Білоруської Автокефальної Православної Церкви), єпископ Никон Калембер та багато інших. Називають автори й антигероїв – советських та постсоветських чиновників, що чинили всілякий спротив українському рухові: В. Лісовенко, В. Макуленко, П. Шаповал та інші. В українській гуманітаристиці якось не прийнято згадувати негативних персонажів, залишаючи їх на суд історії майбутнім поколінням. Однак непокарані злочини породжують нові, зокрема злочини проти культури, духовності і власне державності. Книга містить численні приклади антиукраїнської діяльності московської (навіть – советської) церкви за сприяння української влади. Так, передачею Новгород-Сіверського Спаського монастиря у володіння РПЦ опікувався особисто Президент Леонід Кучма, а Рихлівського монастиря – голова Коропської районної адміністрації Михайло Півень. І чого лише вартує ініціатива створення в Чернігові «військового храму» у складі московського патріархату! Так просувався «руссій мір» в Україну! Як наслідок, з агресією Росії проти України 2014 р. РПЦ чітко проявила себе як агентурний підрозділ РФ. Чи зважилася б Росія на відкрити агресію проти України, якиби ще на зорі незалежності були ліквідовані агенти впливу Кремля в Україні, зокрема в рясах? Питання риторичне... Розкриває книга й такий злочин часів Кучми, як побиття ОМОНОм у грудні 1995 року українських вірян у Катерининській церкві в Чернігові, що поруч з «чорним вівторком» 18 липня того ж року було черговим злочином влади проти Української Церкви та людяності. Привертають увагу й суто советські звинувачення проти активістів: наприклад, Олексія Луганського звинувачували в тому, що він у «1990 році вимагав пам'ятник Леніну фарбою» (с. 68).

Важливими є додатки до книги. Це записані Андрієм Глухеньким спогади багатьох активістів відродження Української Церкви на Чернігівщині – цінне джерело усної історії, та спогади з цього ж питання українського історика та громадського діяча Сергія Шумила. Наприклад, – про неформальний (а в 1980-ті роки ще нелегальний) релігійно-філософський гурток у Чернігові, який організував та проводив старший брат пана Сергія, Віталій Шумило (с. 143–144), історик Церкви та видавець, а тоді – молодий правозахисник, один із організаторів антирадянського руху опору на Чернігівщині. Або зовсім маловідомий тепер, майже забутий факт підтримки чернігівською громадою Катакомбної Церкви (ІПЦ) новоствореної в місті громади УАПЦ, допомоги молодій церковній громаді православної літературою тощо й навіть виданням катакомбною громадою першого в Чернігові православного молитовника українською мовою з подальшою безкоштовною передачею накладу громаді УАПЦ (с. 156–157).

Інформативно наповненими є вміщені в книзі світлинні з приватних фотоархівів, частина з яких, думаю, опублікована вперше (на жаль, це не зазначено, як і не завжди підписані всі постаті, зображені на світлинах).

На жаль, текст хибує на хронологічну канву, що знижує його джерельний потенціал. Дати у більшості випадків не подаються, а хронологію подій доводиться реконструювати з логіки подій, як, наприклад, з хронологією візиту Патріарха Мстислава Скрипника в Чернігів, як і входження чернігівських парафій в УПЦ КП. Не відомою з книги залиши-

лась і дата виокремлення окремої Чернігівської єпархії з об'єднаної Чернігівсько-Сумської. Головне питання книги залишилось без хронологічної відповіді...

Викликають дискусію й деякі вживані терміни. Наприклад, некоректно називати українську політичну еміграцію «недобитими патріотами» (с. 5), як застарілим на сьогодні є й визначення «визвольні змагання» на означення подій Української революції, адже, як відомо, у змаганнях «перемагає дружба»... «Київська Русь», як на мене, має російське імперське забарвлення, краще вживати просто «Русь» або ж «Середньовічна Україна». Зважаючи на сучасні технічні засоби підготовки рукопису (машинопису) та виготовлення оригінал-макету, немає жодних проблем з підрядковими покликами. Автори використали поклики в тілі тексту, що ускладнює сприйняття самого тексту. Не існує й «Західної України», а лише захід України чи західна Україна тощо.

Та варто наголосити, що хоча книга опублікована два роки тому, вона є на часі саме в 2022 році. Битва за Чернігів змушує переосмислити втрачені можливості і водночас осмислити зроблене у надскладних умовах. Історія відродження Української Церкви на Чернігівщині – лише одна зі сторінок національного відродження краю. І опубліковані матеріали є важливими джерелами й до історії відродження мови, культури та державності в регіоні та Україні загалом.

Дата подання: 18 липня 2022 р.

Дата затвердження до друку: 28 липня 2022 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Гордієнко, Д. Рецензія : Соболь Ю.О., Чепурний В.Ф. Цеглика для рідного храму. Історія відродження Чернігівської єпархії (1989–2002 рр.): зб. матеріалів. Чернігів: Десна Поліграф, 2020. 186 с.: іл. *Siverianskyi litopys*. 2022. № 2. С. 139–141. DOI: 10.5281/zenodo.7015097.

Цитування за стандартом APA

Hordienko, D. (2022). Retsenziia : Sobol Yu.O., Chepurnyi V.F. Tsehlyнка dlia ridnoho khramu. Istoriiia vidrodzhennia Chernihivskoi yeparkhii (1989–2002 rr.): zb. materialiv. Chernihiv: Desna Polihraf, 2020. 186 s.: il. [Review : Sobol Yu.O., Chepurnyi V.F. A brick for the native church. History of the revival of the Chernihiv Diocese (1989–2002): collection. materials. Chernihiv: Desna Polygraph, 2020. 186 p.: illustrations.]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 2, P. 139–141. DOI: 10.5281/zenodo.7015097.

